

Любомир Винар

ДЕСЯТИЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ТОВАРИСТВА

(1965—1975)

У листопаді 1964 року оформилася Ініціативна Група Українського Історичного Товариства, якої головним завданням було підготувати і перевести установчі збори УІТ та вибрати першу управу Товариства. У її склад входили такі члени: *Марко Антонович, Наталія Полонська-Василенко, Богдан Винар, Любомир Винар, Ілля Вітанович, Олександр Домбровський, Василь Дубровський, Михайло Ждан, Ігор Каменецький, Роман Клишкевич, Петро Курінний, Михайло Міллер, о. Іриней Назарко, Олександр Оглоблин, Євген Онацький, Ярослав Пастернак і Микола Чубатий*. Саме завдяки жертвенній праці вищезгаданих членів І.Г. постало Українське Історичне Товариство.

Вже під кінець 1964 року було розіслано до українських істориків і дослідників окреме повідомлення, в якому були з'ясовані основні завдання УІТ, а в березні 1965 році у висліді листового референдуму 45 членів-основників постало нове товариство. Офіційною датою постановлення УІТ слід уважати 1-го березня 1965 року.

Сьогодні з перспективи десятиох років треба зробити бодай короткі підсумки з праці нашого Товариства, визначити його місце у загальному розвитку українського та міжнародного наукового життя та поділитися думками про пляни праці УІТ на майбутнє.

У моїй розвідці про «Українського Історика» (У.І., ч. 3—4, 1973) підкреслено, що генеза УІТ безпосередньо в'яжеється із виданням «Українського Історика», а також із станом української історичної науки на початку 1960-их років. Отже «Український Історик», якого перше число вийшло під кінець 1963 року, дав основний почин до організації історичного товариства. Пригадаємо, що у четвертому числі «Українського Історика» за 1964 рік, в якому появився комунікат Ініціативної Групи УІТ також появилася окрема стаття, присвячена відзначенню 45-літтю наукової праці професора Олександра Оглоблина, одного з головних архітектів УІТ і його першого голови. Теперішнє відзначення десятиліття УІТ також збігається із відзначенням ювілею 55-літньої наукової праці і 75-ліття нашого сучасного найвизначнішого історика і голови нашого Товариства. З щирою подякою на цьому місці згадуємо про вклад праці проф. О. Оглоблина в розбудову Товариства, а разом сердечно бажаємо йому багато дальших років творчої праці на ниві рідної історичної науки.

Щоб дати задовільну оцінку проробленої праці УІТ слід спершу зупинитися на основних завданнях Товариства, які були накреслені його основниками. І так в офіційному повідомленні УІТ із березня 1965 року читаємо, що Українське Історичне Товариство ставить перед собою такі завдання:

1. Об'єднувати істориків, дослідників допоміжних історичних наук, а також активних прихильників української історичної науки.
2. Пильнувати і боронити інтереси вільної української історичної науки та її кращі традиції.
3. Нотувати й виправляти фальшиві і тенденційні інтерпретації історії України в історичних працях СРСР і у вільному світі.
4. Видавати історичний журнал «Український Історик» і допомагати у виданні історичних праць з історії України і Східної Європи.
5. Сприяли виявленню, реєструванню й вивченню джерельних матеріалів до історії України в закордонних архівах і бібліотеках.
6. Співпрацювати з українськими науковими установами у вільному світі й налагоджувати зв'язки з чужинецькими науковими товариствами.

В основному можна ствердити, що УІТ задовільно виконувало свої обов'язки і в короткому часі стало одним із найповажніших українських наукових товариств, яке свою діяльність не замикало виключно в рамки українського наукового життя, але брало і бере участь у конгресах, конференціях і з'їздах неукраїнських славістичних та історичних установ.

На першому етапі діяльності УІТ зосереджено головну увагу на тематичне поширення і поглиблення змісту «Українського Історика», популяризації ідей Товариства серед наукових кіл і любителів історії та участі в науковому житті. Нашим головним завданням було зробити з «Українського Історика» репрезентативного речника української історіографії. Якщо взяти до уваги, що київський *Український Історичний Журнал* не міг стати таким речником через свій ідеологічний багаж — то стає більш зрозуміло, чому саме ми уважали і уважаємо, що головним завданням УІТ є дбати про дальший розвиток нашого єдиного історичного журналу. І так до сьогодні ми видали 46 чисел «Українського Історика» серед надзвичайно важких обставин праці. Наш журнал став творчою трибуною співпраці різних генерацій українських дослідників і тим самим відзеркалює правдивий розвиток української незалежної історичної науки. Матеріали з «Українського Історика» реєструються в найповажніших міжнародних довідниках і тим самим є доступні для кожного дослідника історії Східної Європи.

Крім історичного журналу УІТ започаткувало цілу низку окремих видавничих серій, з яких згадаємо «Історичні монографії», «Історичні студії», «Українські вчені» і «Мемуаристика». У 1974 році започатковано нову серію «Грушевськіяна» і тим самим поставлено тривкі підвалини під вивчення і дослідження життя і творчості нашого най-

визначнішого історика Михайла Грушевського. Не зважаючи на свої більш, як скромні, матеріальні засоби, УІТ має ясно накреслену свою науково-видавничу програму і її систематично проводить у життя.

Протягом останніх десятих років Товариство зорганізувало низку конференцій і зустрічей з промадськістю. Ми тісно співпрацювали і співпрацюємо з УВАН у США і Канаді, Історично-Філософічною Секцією і Європейським НТШ та іншими українськими науковими установами. На міжнародньому форумі затіснено вузли співпраці з Американською Історичною Асоціацією, славистичною асоціацією (ААА СС) та канадськими історичними товариствами. УІТ брало участь в наукових з'їздах в Денвері, Нью-Йорку, Вінніпезі, Банфі та інших місцевостях, в яких відбувалися американські, канадські або міжнародні з'їзди. Окремі статистичні дані з діяльності УІТ будуть подані в джерельній історії УІТ, яка саме опрацьовується. Не зважаючи на відносно коротке існування УІТ, — ми вважаємо за доцільне таку працю видати і задокументувати основні етапи діяльності УІТ. Праця Товариства була успішна і тим самим відрізнялася корисно від діяльності деяких наших наукових установ, які мали кращі засоби від УІТ розгорнути свою діяльність, — але цього не були спроможні зробити.

Якщо йдеться про виправлення фальшивих і тенденційних інформацій про Україну, — то це завдання також поступово виконувано. Тут маємо на увазі не лише критичні огляди праць, які появляються в СРСР і Західньому Світі і в яких у кривому дзеркалі представлено український історичний процес, але також безпосередні контакти з неукраїнськими науковими установами, які часами фірмували видання з тенденційними інформаціями про Україну. Правдива і удокументована та речева інформація УІТ у формі офіційних листів до американських наукових установ вже принесла конкретні висновки. Для прикладу можемо згадати про нашу переписку з АААСС в справі реєстрації українських історичних матеріалів у їхній бібліографії, в якій ці матеріали подавалися в розділі російської історії. Тепер цієї аномалії вже немає. Таких прикладів можна б навести більше.

УІТ від самого початку своєї діяльності обстоювало концепцію гармонійної співпраці між українськими науковими установами. На жаль, не вдалося допровадити до злагодження напружень між деякими науковими установами. Деякі з них замінили форми наукової праці публіцистичною, а це вплинуло на їх рівень наукової праці. Проте ми рівночасно рішили не витратити енергії на внутрішні конфлікти, які ні до чого позитивного не допровадять, а лише гальмують розвиток українського наукового життя. Проте ми віримо, що в короткому часі ми зможемо причинитися до гармонійної консолідації наших наукових сил. На увазі не маємо паперово-декларативної співпраці між деякими науковими установами, — але справжню ділову співпрацю.

Оце телеграфічним стилем ми подали деякі дані про працю УІТ протягом останніх десяти років. У загальному можна сказати, що це були роки нагального росту і конкретних успіхів.

Тепер коротко зупинимось над майбутнім розвитком української історичної науки і запланованою діяльністю УІТ.

Якщо йдеться про стан історичної науки в советській Україні, а зокрема про друковані праці, — він погіршився і це накладає додаткові обов'язки на УІТ. Можливо, що найкращою ілюстрацією підневільного і загрозливого стану української історіографії в УРСР може служити стаття «завідуючого відділом науки і учбових закладів ЦК Компартії України Ф. М. Рудича, який у своїй програмовій статті пише:

«Немало досліджень (в Україні — Л. В.) виконуються на невисокому ідейно-теоретичному рівні, низькою ще лишається їх ефективність. Поверховно і спрощено провадиться критика різного роду буржуазних і ревізіоністських теорій. В окремих дослідженнях мали місце факти ідеалізації старини, відходу від класових, партійних критеріїв в оцінці суспільних явищ, неправильного трактування деяких подій історичного минулого. Автори окремих праць, підготовлених в Інститутах історії та археології АН УРСР, у Київському університеті, перебільшували роль деяких ліберальних і дрібнобуржуазних діячів, ідеалізували суспільний устрій Запорізької Січі, робили спроби представити український народ родоначальником слов'янства, допускали плутанину в тлумаченні суто національного питання і шляхів його розв'язання.

Як відомо, ЦК Компартії України рішуче засудив факти відходу від партійних критеріїв у наукових дослідженнях і вжив заходів для виправлення допущених помилок» (Ф. М. Рудич, «Деякі актуальні питання розвитку історичної науки в республіці», *Український Історичний Журнал*, ч. 2. 1975, стор. 12).

Нам відомо, якими «засобами» користувалася ЦК компартія України, яка не може допустити до нормального історичного дослідження минулого України і залізним обручем переслідування українських дослідників розгромлює українську історичну науку. Ціла низка істориків була арештована або позбавлена праці. Чому перестали виходити такі видання, як «Історичні джерела та їх використання», «Середні віки на Україні» та інші? І хоч українські советські історики в основному держалися «партійної лінії», але тому що вони час від часу висловлювали свої думки про окремі періоди української історії, то це були вже «помилки на ідейно-теоретичному рівні». Примітивні типу Рудича накреслюють головну лінію історичних дослідів в Україні. Він і його соратники мають готову відповідь на всі питання історичної проблематики, мовляв, «на ці та інші питання світового значення наукові відповіді дає історія нашої Батьківщини, історія славної ленінської партії комуністів» (там же). Коментаря, мабуть, зайві. Проте можемо запитатися, що сталося із запроєктованим тому десять років атлясом української історії або виданням основної ретроспективної бібліографії історії України? Ці питання обговорювалися на сторінках *УІЖ* протягом багатьох років і дотепер нічого не зреалізовано. Можливо, що дехто бажає вказати на видану *Радянську енциклопедію історії України* (1969—1972). Це видання може служити

клясичним прикладом партійної історії, в якій немає місця на об'єктивні дані про історичні події і історичних діячів. Отже в Україні криза історичних дослідів поглиблюється і немає жадних даних на покращання стану української історичної науки.

Тепер декілька спостережень про стан українських історичних дослідів поза межами України. Ми вже раніше згадали про діяльність УІТ і ролю «Українського Історика». Треба підкреслити, що протягом останніх років Товариство втратило цілий ряд основників УІТ і близьких співробітників «Українського Історика». З них згадаємо заступника голови Товариства і члена Редакційної Колегії У.І. проф. Наталію-Полонську, Голову Контрольної Комісії і члена-основоположника проф. Іллю Витановича, члена-основоположника і члена Редакційної Колегії У.І. проф. Ярослава Пастернака, члена-основника і члена Ред. Кол. проф. Василя Дубровського, члена-основоположника проф. Петра Курінного. Цих видатних істориків і археологів не можна заступити. Вони — представники старшої генерації українських учених повністю зрозуміли вагу УІТ і УІ віддали свої творчі сили і енергію на розбудову Товариства і журналу.

В загальному можна підкреслити, що українські дослідники головню присвячують свою увагу вивченню періоду козаччини, XIX і XX століття. Натомість античний і середньовічний період української історії досліджує лише декілька істориків із середньої і старшої генерації. Немає відповідного допливу молодих наукових сил в цих ділянках і це становить поважну проблему.

Поруч УІТ існували інші наукові українські установи, які мали свої історичні секції і проводили наукову працю. Найповажнішим досягненням українських вчених можна уважати видання *Енциклопедії Українознавства* за головною редакцією проф. Володимира Кубійовича, голови Європейського НТШ і директора Історично-Філософської Секції НТШ та члена УІТ. Можна ствердити, що майже усі історичні гасла в УЕ опрацювали члени УІТ. Без огляду на деякі недомогання *Енциклопедія Українознавства* (гаслова, тематична і англійською) залишиться фундаментальною працею для усіх діянок українознавства і свідоцтвом зрілості українських учених. Крім УІТ, НТШ видало цілу низку *Записок НТШ* та інших публікацій з історичною тематикою. Внутрішні конфлікти між різними відділами НТШ негативно відбилися на науковій праці товариства в ЗДА і Канаді, зокрема в науково-видавничому секторі. Останніми часами з кругів Американського НТШ видвигнуто ідею видання *Історії України-Руси* англійською мовою. Це питання обговорювано на форумі УІТ ще в 1966 році і по довгій надумі вирішено не реалізувати англійською мовою перекладу фундаментальної історії Грушевського. Перші томи праці М. Грушевського перестаріли і їх не можна перекладати для англійською мовою читача без відповідних коментарів і бібліографічних доповнень. Це, мабуть, ясно для усіх істориків, які базують свої праці на історичній схемі М. Грушевського. На нашу думку, лише історики-спеціалісти окремих історичних періодів історії України мог-

ли б такі потрібні доповнення виготовити. Треба жалувати, що Головна Управа НТШ і ініціатори перекладу не звернулися до тих істориків. Вони напевно дали б відповідну пораду відносно запланованої перекладу. Справа занадто поважна, щоб її розглядати лише під кутом збирання відповідних матеріальних засобів.

Українська Вільна Академія Наук в США під проводом проф. Олександра Оглоблина видає англомовні *Анали Академії*, які здобули позитивну оцінку на міжнародному науковому форумі. Проте останніми роками це поважне видання появляється за ред. проф. О. Пรีдака з поважним опізненням і це позитивно не впливає на репутацію УВАН. Слід надіятися, що *Анали* знову ж будуть появлятися кожного року. УВАН також видає Наукові Збірники та інші видання, а крім того Академія улаштує різні наукові конференції і цим сприяє розвитку різних ділянок українознавства, а зокрема української історії.

У Канаді УВАН зосередило свою увагу на дослідженні історії української спільноти в Канаді, акрім того видає ряд серійних публікацій. Проф. Олександр Баран є президентом УВАН в Канаді, а зарозом членом Управи УІТ і членом Редакційної Колегії У.І. Треба сподіватися, що КУВАН поширить свою наукову працю також на інші ділянки української історії. УІТ тісно співпрацює з УВАН в США і Канаді і треба сподіватися, що ця співпраця ще більше затісниться в наступних роках.

На європейському терені діє Український Вільний Університет, Український Католицький Університет і осередок ютців Василян в Римі. Треба сказати, що наші установи в Римі причинилися до видання понад 50 томів джерельних матеріалів до історії української Церкви. Також *Записки ЧСВВ* містять чимало вартісних історичних матеріалів, зокрема до історії української католицької Церкви. УВУ неперіодично видає наукові збірники з українознавчими матеріалами. Це саме можна сказати про УТГІ.

З неукраїнських установ, які мають безпосереднє відношення до історичних дослідів, а головню до підготовки молодих істориків треба згадати українознавчий осередок при Гарвардському університеті. Протягом шести років ця установа видала декілька передруків і праць з українознавчою тематикою. Це доволі мало, якщо йдеться про значні фонди, що їх зложила українська громада на цей осередок.

Не є завданням нашої статті давати докладнішу аналізу і оцінку наукової діяльності вищезгаданих установ. Це зробимо в окремій статті. Тут лише хочемо підкреслити брак відповідної співпраці між поодинокими науковими установами, що негативно впливає на дальший розвиток українознавчих наук. Немає сумніву, що при відповідній координації праці і розумній науковій політиці українських науковців можна б багато більше осягнути. Можливо, що створення Української Наукової Фундації за ініціативою проф. Богдана Винара причиниться до появи цілої низки фундаментальних праць з різних ділянок українознавства, а зокрема історії України.

Які ж основні завдання стоять перед Українським Історичним Товариством, як головним репрезентантом української історичної науки?

Немає сумніву, що одним із найважливіших завдань є дальша розбудова нашого історичного журналу, біля якого об'єдналися різні генерації українських учених. «Український Історик» охоплює усі періоди і ділянки української історії і допоміжних історичних наук. З певним успіхом ми притягнули до співпраці і неукраїнських дослідників, які цікавляться історією України. Це також сприяє тіснішій співпраці між українськими і неукраїнськими науковцями. Науково-видавнича діяльність стоїть на одному з перших місць в праці УІТ. Саме тому виготовлено доволі обширний видавничий плян, який у міру наших матеріальних спроможностей, будемо реалізувати в наступних роках.

В першу чергу згадаємо про історичну довідкову літературу. Підготовляється і у відносно короткому часі буде здана до друку фундаментальна бібліографія історії України. Це видання виповнить поважну прогалину в історичній літературі. Праця начислює понад 500 сторінок друку і появиться англійською мовою. Рівночасно обговорюється питання видання одностомової енциклопедії або словника української історії при співпраці різних генерацій українських істориків. З інших публікацій слід згадати вже майже готового до друку першого українського історичного атласу з кольоровими мапами і обширними коментарями. Атлас повинен з'явитися під кінець біжучого або з початком наступного року. Як бачимо у своєму пляні УІТ взяло до уваги фундаментальні довідкові історичні видання необхідні для українського і неукраїнського читача.

Якщо йдеться про монографічні історичні дослідження і загальні історичні нариси, — то наголос поставлено на центральні, а не маргінесові теми з української історії. В першу чергу обговорюється можливість видання нового академічного підручника історії України (збірна праця) пристосованого для вжитку в американських і канадських університетах. Перевидання англійських історій М. Грушевського і Д. Дорошенка не можуть уже задоволити викладача і високошкольнього студента. Кожний період української історії заслуговує на окреме опрацювання. Обговорюється видання окремого нарису Історії Української Козаччини, видання монографії *Україна в XIX ст.* Українська історична проблематика буде навітлена на тлі загального історичного процесу. Члени УІТ опрацьовують окремі монографії, присвячені королеві Данилові Галицькому, М. Грушевському, Симонові Петлюрі та іншим провідним історичним постатям України. Рівночасно підготовляється фундаментальна Історія української економічної думки.

Окрему увагу звернено на збирання матеріалів і видання окремих історій української громади в Америці та на інших континентах. Вивчення життя, побуту і діяльності українців поза межами України у великій мірі занедбане. У 1976 році плянується видати збірну працю *Історія Українців у США*, а згодом інші праці, присвячені українській іміграції.

УІТ також не занедбує справи видання джерельних матеріалів до Історії України. Саме вийшов англomовний переклад *Щоденника Еріха Ляссоти з 1594 року* — одне з основних джерел до вивчення ранньої козаччини. Тепер обговорюється питання видання однотомника Джерела до Історії України (охоплює усі періоди української історії) і багатомовного видання *Україна ХХ століття у світлі історичних джерел*. Обов'язком українських істориків є саме збирати документи в архівах Західного Світу і їх відповідно опрацьовувати та видавати. Всі ці матеріали надзвичайно важливі для повного насвітлення ролі України в європейській і американській історіях, а також для повнішого схоплення зв'язків України з іншими державами.

Ми старалися в кількох реченнях накреслити науково-видавничий план УІТ на майбутні роки. Перед читачем вирине засадниче питання, чи наше Товариство може цей план зреалізувати? Немає сумніву, що у нас є відповідні сили для опрацювання запланованих праць. Деякі з них уже опрацьовуються. Однак з прикрістю треба ствердити, що УІТ не розпоряджає задовільними фондами, щоб видати вище згадані праці. Фінансово ми виключно опираємося на членські вкладки і пожертви українського громадянства. Саме тому ми вирішили в 1975 і 1976 роках продовжити збірку на Видавничий Фонд з надією, що наші члени і прихильники, як також загал українського громадянства і українські установи допоможуть нам сповнити наші обов'язки. Ми розчисляємо на меценатів української історичної науки. При цій нагоді відзначення 10-и річчя УІТ хочемо подякувати всім громадянам і установам, які причинилися безпосередньо до розвитку «Українського Історика» і УІТ. Без їхньої допомоги ми не були б спроможні вести нашої праці.

Наприкінці цієї короткої статті хочемо підкреслити, що головним завданням українських істориків поза Україною, а зокрема Українського Історичного Товариства є гідно репрезентувати українську історичну науку на міжнародному науковому форумі, а рівночасно творити нові вартості, опрацьовувати необхідні історичні праці, видавати ще неопубліковані джерельні матеріали. Ми знаємо, що musimо працювати подвійно — за нас самих і за наших колег у підневільній Україні, які не мають змоги вільно науково працювати. Це важка і відповідальна праця і їй віддаємо наші труд і життя. За останніх десять років зроблено багато, навіть більше, як ми сподівалися. І саме тому віримо, що в наступних роках зможемо ще більше зробити.

У 1976 або 1977 році УІТ запланувало скликання першого з'їзду українських істориків і дослідників допоміжних історичних дисциплін. Основне завдання з'їзду буде зробити основні підсумки із здобутків української історіографії і накреслити відповідний і конкретний план співпраці між науковими установами у вільному світі, які мають безпосереднє відношення до науково-дослідної праці в царині української історії. Віримо, що до того часу вже зможемо деякі із запланованих проєктів зреалізувати і тим самим засвідчити дальший творчий ріст Українського Історичного Товариства.